

Mácsai Boglárka
Pécsi Tudományegyetem
Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék
PhD-hallgató

Az új lendület

Állampolgári-hazafias nevelés Oroszországban

2001-ben Oroszország kormánya a következő okokra hivatkozva hozta létre az „Oroszországi Föderáció állampolgárainak hazafias nevelése” című állami programot:

„Az utóbbi idők eseményei igazolták, hogy a gazdasági dezintegráció, a társadalmi differenciálódás és a szellemi értékek devalválódása negatív hatással voltak az oroszországi társadalmi csoportok és korosztályok többségének közösségi tudatára, és jelentősen csökkentették az oroszországi kultúra, művészet és oktatás nevelő hatását, melyek pedig a hazafiság formálásának legfontosabb faktorai. Társadalmunk hagyományos oroszországi hazafias tudata egyre inkább halványodik. Ezek az objektív és szubjektív folyamatok nemzeti kérdéssé éleződtek. A hazafiság a nacionalizmusban született újjá. Sokakban elveszett az internacionalizmus eredeti jelentése. A közösségi tudatban széles teret nyert a közöny, az egoizmus, az individualizmus, a cinizmus, a cél nélküli agresszivitás, valamint a tiszteletlen viszonyulás az államhoz és a társadalmi intézményekhez. A katonai és állami szolgálat presztízse egyre csökkenő tendenciát mutat.”¹

Az idézetben felsorolt problémák megfékezésére a kormány egy olyan hazafias nevelés állami szisztémájának kiépítését tűzte ki célul, melyben a lakosság, főként a fiatalabb generációk hazafiasságának, országra való büszkeségének és állampolgári tudatának formálása történelmi értékekre és Oroszországnak a világban betöltött szerepére alapozva valósul meg, „célja [pedig] hogy új lendületet adjon a nemzet morális fejlődéséhez és egy egységes állampolgári társadalom kialakításához Oroszországban.”²

Véleményem szerint azonban az ún. állampolgári-hazafias nevelés (*grazsdanszkopatriotyicseszkoje voszpitanijje*) a putyini kormányzat céljait kiszolgáló és politikáját legitimáló ideológiai program is egyben, amely nem pusztán egy közös nemzeti identitás létrehozását célozza meg, hanem magába foglalja a katonai életre való nevelést és a háborús részvételre való felkészültség, tettekeszség kialakítását is. Teszi mindezt olyan történelmi emlékezetre

támaszkodva, mely legfontosabb gócpontjainak a háborúkat, dicső csúcspontjának pedig a II. világháborút vagy ahogy Oroszországban nevezik, a Nagy Honvédő Háborút tekintik.

Tanulmányom³ célja, hogy az „Oroszországi Föderáció állampolgárainak hazafias nevelése” című állami program három ötéves tervének és az azokat kísérő hivatalos és tudományos narratíváknak a vizsgálatán keresztül megvilágítsam az oroszországi patriotizmus politikai fogalmát, különös tekintettel annak a háborús hősiességhez kötődő viszonyára és katonai-militarista aspektusaira. A feladatok, végrehajtó szervek, valamint a program honlapján olvasható definíciók és a programhoz kapcsolódó módszertani értekezések elemzése lehetővé teszi az állam- és nemzetépítés, az emlékezetpolitika, az oktatás és a politikai legitimáció szövevényes kapcsolatának feltérképezését, valamint az oroszországi hazafias gondolkodás politikai felhasználásának megértését.

Az oroszországi eszme

Állampolgári-hazafias nevelés Oroszországban

Az Orosz Föderáció lakossága a legutóbbi népszámlálási adatok⁴ szerint több mint 143 millió fő, melyet hozzávetőlegesen 200 etnikum alkot. Azonban ez utóbbi adat csupán az állam által kijelölt etnikai kategóriák számát tükrözi, az etnikumok valós számát a fogalom lényegi bizonytalanságai, a versengő és dinamikusan változó helyi, regionális és állami identitáspolitikák miatt nem lehet pontosan megállapítani. Az oroszországi állam célja éppen ezért egy olyan nemzetépítés és nemzeti identitáspolitika kommunikálása, amellyel a föderáció minden tagja képes azonosulni etnikai vagy vallási hovatartozásra való tekintet nélkül.

A nemzetépítéssel foglalkozó társadalomtudományi munkák többnyire egyetértenek a tekintetben, hogy a társadalmi kohézió és egységes nemzet létrehozásához elengedhetetlen egy közös értékrend megteremtése. Taras Kuzio szerint “egy kohézív társadalmat lehetetlen létrehozni minimális számú, az alkotmányba és törvénykezésbe egyaránt kódolt közös érték nélkül.”⁵ Pål Kolstø szintén osztja ezt a nézetet: „a modern államoknak a hosszútávú túlélés érdekében egy, az egység érzetével rendelkező lakosságra van szüksége. Állampolgárainak ragaszkodnia kell közös értékeikhez, valamint ugyanazon állami intézményekkel és szimbólumokkal szemben tanúsított lojalitásukhoz és kötelezettségeikhez. Ez nem feltétlen

jelentí azt, hogy minden lakosnak ugyanahhoz a kultúrához kell tartoznia, de legalább egy nemzethez tartozónak kell tekintenie magát. Az ilyesfajta nemzet és közös nemzettudat létrehozására irányuló stratégiákat tekintjük nemzetépítésnek.”⁶

Az oroszországi állam nemzetépítési stratégiája olyan közös értékrend megteremtését célozza meg, melynek középpontjában a történelmi hagyományokra épülő hazafiság áll. Vlagyimir Putyin 1999-ben, elnöki posztra kerülését megelőzően hirdette meg első politikai programját,⁷ melyben az Orosz Föderáció pilléreiül három gondolatot, az erős államot, a hatékony gazdaságot és az ún. oroszországi eszmét (*rosszijszkaja igyeja*) jelölte ki. Putyin elképzelése szerint ez az oroszországi eszme hivatott egyesíteni Oroszország nemzetét, mely eszme magába foglal univerzális és oroszországi normákat egyaránt. Az előbbi csoportba főként olyan egyetemesnek tekintett értékeket sorolt, mint a szabad társadalom, a személyes szabadság, a szólásszabadság, a magántulajdonhoz való jog stb. Az utóbbi, „hagyományos orosz értéként” számontartott fogalmak közé tartozik a patriotizmus, a nagyhatalmiság (*gyerzsavnoszty*) és az államközpontúság (*goszudarsztvennyicsesztvo*).⁸

Ennek a közös értékeken alapuló nemzetépítésnek vált sarkalatos elemévé az állampolgári-hazafias nevelés. A 2000 és 2004 között kormányfői posztot betöltő Mihail Kaszjanov megfogalmazása szerint:

„A hazafias nevelés az állami szervezetek és hatalmi szervek szisztematikus és tervszerű tevékenysége, amely az erős állampolgári hazafias tudat, a saját Haza [*Otyecsesztvo*] iránt táplált hűség, valamint a Haza [*Rogyina*] érdekeit megvédendő tettekkészség, állampolgári kötelesség és alkotmányos felelősségérzet formálását célozza meg.”⁹

A kormány ehhez a munkához nyújt pénzüiális, szakmai és ideológiai háttérrel az „Oroszországi Föderáció állampolgárainak hazafias nevelése” című állami program keretei között, mely mindeközéig három ötéves periódust ért meg 2001 és 2005, 2006 és 2010 valamint 2011 és 2015 között.¹⁰

A három ötéves terv folyamatos növekedést mutatott mind a költségvetést, mind pedig a rendezvények számát illetően, valamint a feladatok jellege is változott a programok eredményeinek és az adott politikai körülményeknek megfelelően. Mivel állami programról van szó, elsősorban minisztériumok, a föderális szubjektumok kormányzatai és végrehajtó szervei, állami fenntartású vagy támogatottságú szervezetek, egyesületek vesznek részt a megvalósításban.¹¹ 2001 és 2005 között a kormány összesen 130,8 millió oroszországi rubelnek

megfelelő összeget különített el erre a célra, melyet a következő öt évben háromszorosára, 378,05 millióra, az utolsó periódusban pedig 596,75 millióra növelt. A költségvetés periódusonként változott (ld.: 1. táblázat), de az Oktatási, a Védelmi és a Kulturális Minisztérium, illetve az azokhoz tartozó államtitkárságok mindhárom perióduson keresztül jelentős összegekért voltak felelősek. Feladataik számát tekintve is ezekre a minisztériumokra hárult a kivitelezés orosz-lánrésze (ld.: 2. táblázat), kiegészülve az ún. Roszvojencentr, a Oroszországi Állami Katonai Történeti-Kulturális Központ munkájával. A Roszvojencentr mindvégig komoly szerepet töltött be a programban, hiszen az 1997-ben alapított, állami katonai történeti-kulturális központként működő intézmény az állampolgári-hazafias nevelés egészének összefogásáért, a kapcsolódó szervezetek és központok koordinálásáért felelős mind a mai napig.¹²

Az összegek és feladatok elosztásának aránya nem minden esetben fedi egymást, azaz vannak szervezetek, melyeket igen nagy összegekkel támogatott a program, de csak csekély számú feladattal látta el őket. Így például a Tömegkommunikáció és Sajtóügyi Államtitkárság (MPTR, 2004-től Roszpecsaty) a harmadik periódusban csupán a feladatok 10%-ért volt felelős, ellenben a költségvetés majdnem egy negyedét, 138,5 millió oroszországi rubelt kapott a hazafias nevelés média-propagandájának biztosításáért, amely főként a lakosság tájékoztatásában, illetve beszélgető műsorok és televíziós vetélkedők formájában jelent meg. Az Állampolgári Védelem, Vészhelyzet és Természeti Katasztrófák Elhárításának Minisztériuma szintén komoly támogatásban részesült, feladatainak száma viszont százalékos arányban elenyésző volt. Ez esetben valószínűleg a minisztérium munkájának és infrastruktúrájának általános támogatása volt a cél, amellyel közvetve és közvetetten egyaránt segíti az állampolgári nevelés feladatát.

VÉGREHAJTÓ SZERVEK		2001-2005	2006-2010	2011-2015
Oktatási Minisztérium		46,11	43,85	80,4
	Oktatásügyi Államtitkárság (Roszobrazovanyije)		85,4	
	Ifjúsági Államtitkárság (Roszmologyozs)			59,7
Kulturális Minisztérium		31,95	25,65	128,3
	Kulturális és Filmművészeti Államtitkárság (Roszkultura)		48,95	
Védelmi Minisztérium		9,73	27,55	43,3
Állampolgári Védelem, Vészhelyzet és Természeti Katasztrófák		0,6	35,5	27,7

Elhárításának Minisztériuma (MCSSZ)				
Levéltári Államtitkárság		0,5	7,6	12,05
Oroszországi Állami Katonai Történeti-Kulturális Központ (Roszvojenctr)		1,34	22,95	10,8
Oroszországi Tudományos Akadémia (RAN)		0,4	10,35	
Sport és Turisztikai Minisztérium				54
	Állami Sport és Testnevelési Bizottság (Goszkomszport, 2004)	4,75		
	Sport és Testnevelésügyi Államtitkárság (Roszsport, 2004-2008)		7,2	
Tömegkommunikáció és Sajtóügyi Államtitkárság (MPTR, 2004-től Roszpecsaty)		23,5	17,5	138,5
Oroszországi Állami Televízió és Rádió Társaság			34	
Föderális Biztonsági Szolgálat (FSZB)			1,65	8,8
egyéb szerv		11,9	9,9	33,2
összköltségvetés		130,78	378,05	596,75

1. táblázat: Az „Oroszországi Föderáció állampolgárainak hazafias nevelése” című állami program ötéves terveinek költségvetése oroszországi rubelben és milliós nagyságrendben megadva. Az egyes minisztériumokhoz tartozó államtitkárságokat és bizottságokat az adott minisztérium alszervezeteként tüntettem fel.

VÉGREHAJTÓ SZERVEK		2001-2005 100% (144 feladat)	2006-2010 100% (190 feladat)	2011-2015 100% (149 feladat)
Védelmi Minisztérium		67%	67%	54%
Oktatási Minisztérium		65%	40%	40%
	Oktatásügyi Államtitkárság (Roszobrazovanyije)		19%	
	Ifjúságiügyi Államtitkárság (Roszmologyozs)			19,5%
Oroszországi Állami Katonai Történeti-Kulturális Központ (Roszvojenctr)		32%	40%	37,5%
Föderális szubjektumok végrehajtó szervei		16%	35%	64%
Kulturális Minisztérium		26%	11,5%	32%
	Kulturális és Filmművészeti Államtitkárság (Roszkultura)		31,5%	
Belügyminisztérium		21%	28%	25,5%

Föderális Biztonsági Szolgálat (FSZB)	5%	23,5%	19%
Levéltári Államtitkárság	16,5%	12%	13,5%
Oroszországi Védelmi Sportszervezet (ROSZTO, DOSZAAF)	22%	18,5%	11,5%
Oroszországi Tudományos Akadémia (RAN)	12%	16%	2%
Állampolgári Védelem, Vészhelyzet és Természeti Katasztrófák Elhárításának Minisztériuma (MCSSZ)	3%	9%	8%
Tömegkommunikáció és Sajtóügyi Államtitkárság (MPTR, 2004-től Roszpecsaty)	17%		10%
Föderális Biztonsági Szolgálat Határőr Szolgálata (FPSZ)	25%		
Sport és Turisztikai Minisztérium			22%
Állami Sport és Testnevelési Bizottság (Goszkomszport, 2004)	13%		
Sport és Testnevelésügyi Államtitkárság (Roszszport, 2004-2008)		2,5%	

2. táblázat: Az „Oroszországi Föderáció állampolgárainak hazafias nevelése” című állami program öt éves terveinek legfőbb végrehajtó szervei és feladatainak mennyisége százalékban megadva. Az egyes minisztériumokhoz tartozó államtitkárságokat és bizottságokat az adott minisztérium alszervezeteként tüntettem fel. Egy feladathoz több szerv is tartozhat, ezért az egyes szervek munkájának százalékos arányai fedik egymást.

Az első öt év programtervezetét 144 feladat és részfeladat tette ki, amelyek legfőbb végrehajtó szerveit a második táblázat mutatja. A feladatok jellegüket tekintve hat nagyobb csoportba kerültek: (1) jogi és szabályozási keretek módosításai, a program kivitelezéséért felelős állami intézmények (2) munkájának és (3) struktúrájának fejlesztése, (4) a médiára tett állami nyomásgyakorlás a hazafiság propagandájában, (5) a kapcsolódó egyesületek és szervezetek tevékenységének koordinálása és (6) a hazafias nevelés tudományelméleti és módszertani alapjainak fejlesztése. Ám ez a besorolás csak részben tükrözi a feladatok sokszínűségét és jellegét. Számptalan művészeti és háborús sport rendezvény¹³ illetve különböző témájú versenyek kerültek megrendezésére elsősorban fiatalok számára. Módszertani konferenciákat, szemináriumokat és kerekasztal-beszélgetéseket szerveztek, melyek eredményeit különböző kiadványokban jelentették meg. Múzeumi kiállításokat és veterántalálkozókat rendeztek, számos történelmi évfordulóra megemlékeztek, számítógépes programokat és

játékokat fejlesztettek, történeti kutatómunkát folytattak a vonatkozó kérdésekben, és még hosszan lehetne folytatni a sort.

A program egészét nagymértékben áthatja az állami emlékezetpolitika, ez pedig különösen jellemző az első periódusra. A hivatalos történelmi emlékezetre épülő események – értem ezalatt az évfordulókat, megemlékezéseket, emlékmű-állítást, történeti témájú kiállításokat, rendezvényeket, kutatómunkát, könyvkiadást, konferenciát, számítógépes adatbázis létrehozását stb. – a tervezet 50%-át teszik ki saját számításaim szerint, amelynek pedig 83%-a kapcsolódik valamilyen háború, elsősorban a Nagy Honvédő Háború emlékezetéhez. Ez a tendencia nem csupán a hazafias nevelés történelmi alapjait és hagyományait kívánja szélesíteni, de ideológiai háttérrel is jelent a katonai nevelés és kötelező sorkatonaság intézményeire, melyekre a későbbiekben kívánok visszatérni.

Az első öt év eredményességét a kormány nem tekintette kielégítőnek, a diákok hazafiságát mérő tesztek – már amennyiben a hazafiságot lehet mérni – nem bizonyultak kellőképpen eredményesnek.¹⁴ Mindeközben a 2003 és 2005 között lezajlott „színes forradalmak”¹⁵ tovább gyengítették az orosz állam tekintélyét, amely még fontosabbá tette a hazafias nevelést és az állam iránti elkötelezettség hangsúlyozását. Ennek köszönhető a következő öt év költségvetésének megháromszorozása és a feladatok számának növekedése is, amelyben a Kulturális Minisztérium alá tartozó Roszkultura új és fontos szereplőként jelent meg. A Roszkulturát, azaz a Kulturális és Filmművészeti Államtitkárságot a szovjet Állami Filmművészeti Bizottság örököséiként tartják számon, mely utóbbi filmgyártási és cenzurális feladatokat látott el a szovjet idők alatt. 2004-től az átnevezett intézmény aktívan közreműködött a hazafias nevelés programjában, a második ötévesben a feladatok 30%-át látta el. 2008-ban megszüntették az államtitkárságot, innentől újra a Kulturális Minisztérium vette át a kulturális programok megszervezését.

A feladatcsoportokból az állami szervezetek munkájára és struktúrájára vonatkozó eltűntek, helyettük az állami szimbólumok használatának nevelésben betöltött szerepe és a Nagy Honvédő Háború 65. évfordulójára való megemlékezés került előtérbe. Mindezzel ellentétben az a történelmi emlékezetre támaszkodó munkák csupán 35%-ot tettek ki a második ötéves terv programjai között, amelynek 80%-a kapcsolódott valamilyen háborús évfordulóhoz vagy eseményhez. Az előző öt év eredménytelenségén okulva megkétszereződött a hazafias nevelés tudományelméleti és módszertani alapjainak fejlesztésére irányuló munka, amely főként

konferenciák, szemináriumok, kerekasztalok szervezését, módszertani kiadványok írását és sokszorosítását segítette elő.

A jelenleg is futó harmadik ötéves program célja már nem a hazafias nevelés intézményi és tudományos megalapozása, hanem annak megtartása és megerősítése. A 2006 és 2010 között befektetett pénz és energia megtérülni látszik abban az értelemben, hogy a hazafias nevelés Oroszország-szerte az oktatás szerves részévé vált, a módszertannal és elmélettel foglalkozó publikációk pedig jelentős számban megnövekedtek. Mindazonáltal a kormány tovább növelte a költségvetési kereteket, s 2011 és 2015 között már 597 millió oroszországi rubelt szánt a hazafias nevelés fenntartására. Mindebből a fentebb említett minisztériumok és a Roszpecsaty mellett a Roszmologyozs tudhat még komolyabb financiális háttérrel maga mögött. A 2008-ban alapított, főként az ifjúsáspolitikai területén tevékenykedő Roszmologyozs a feladatok közel egy ötödében lett érintett. Az Oktatási Minisztérium felügyelete alá tartozó intézmény a fiatalok erkölcsi, hazafias és állampolgári neveléséért felelős elsősorban, kitüntetett szerepe pedig jól mutatja a fiatalság nevelésére fordított erőforrások megnövekedését.

Bár a fiatalok katonai szolgálatra való nevelése eddig is jelen volt a program céljai között, 2011 óta külön alcsoportot képeznek az ehhez kapcsolódó feladatok. Ezekben a munkákban fontos szerephez jutnak a II. világháború veteránjai, akik konferenciákon, kerekasztal-beszélgetéseken és az ünnepi évfordulókon való részvételükkel igyekeznek átadni háborús és katonai tapasztalataikat a felnövekvő generációk számára. Mindemellett a tudományos és módszertani alapok kidolgozására fókuszáló feladatok száma az előző öt évhez képest majdnem a felére csökkent. A történelmi emlékezettel operáló munkák aránya is kisebb lett: 149 feladatnak csupán 33%-a kötődik ahhoz, s ennek 84%-a kapcsolódik háborús emlékezethez.

Jól látható, hogy a 2001-ben induló program folyamatosan nötte ki magát, az egymást követő periódusok tervezetei folyamatosan érzékenyen reagáltak az előző periódusok eredményeire, a hazafias nevelés ma pedig már elengedhetetlen része az oktatásnak. Míg az első periódusban nagyobb hangsúly került a hivatalos történelmi emlékezet megerősítésére és kommunikálására, addig a második és harmadik ötévesben a nevelés módszertani fejlesztésére és a fiatalokkal való együttműködésre fókuszált a program. A három program áttekintése, elemzése és összehasonlítása a feladatok, célok és végrehajtó szervek tekintetében betekintést enged a jelenlegi kormány hazafiságról alkotott koncepcióiba, és annak a fiatalabb generációkat megcélzó kialakításának stratégiáiba. Ennek értelmezéséhez és sajátosságainak megragadásához

azonban először a társadalomtudományi értelemben vett hazafiság fogalmát szükséges meghatározni.

Hazafiság kontra nacionalizmus

A hazafiság fogalma a társadalomtudományokban

A hazafiság mint terminus definiálása során fontos szétválasztani és külön kezelni a nacionalizmus fogalmától, mivel noha azok talán közös tőről fakadnak, mégis különböző gondolkodásmódokat, értékeket és tevékenységeket jelölnek. Losonczy Anna szerint már csak azért sem feleltethető meg e két fogalom egymásnak, „mert a ‘haza’ a hétköznapi közmentálisnak, érzésvilágnak és nyelvezetnek a modern nemzet kialakulásánál jóval régebbi, hagyományos alappreferenciája. Ebből a nézőpontból tekintve a nacionalizmus úgy tűnik, nem más, mint a hazafiságnak jól körülhatárolható, kései vadhajtsa.”¹⁶

Thomas Blank, Peter Schmidt és Bettina Wesle hazafiságot vizsgáló empirikus kutatásuk elméleti háttérében¹⁷ a következő megállapításokra jutottak a két fogalom társadalomtudományi megkülönböztetését illetően. Mindkét attitűd egy erős nemzeti identitáshoz kapcsolható, de míg a nacionalista gondolkodásmód a nemzetre egy homogén, idealizált, más csoportoknál felsőrendűbb társulásként tekint, melynek határait a származás, az etnikai hovatartozás, a rassz vagy a kulturális egység jelöli ki, addig a hazafiság nemzet-fogalma tágabb és nem feltétlen etnikai alapú. Ebből fakadóan a nacionalista csoportok másokkal szemben megfogalmazott öndefiníciója is markánsabb, fenyegetettség-érzete jelentősebb, a csoporton kívülállók megítélése pedig devalválóbb és kirekesztőbb jellegű. Ezzel szemben mivel a hazafias gondolkodásmód alapjait demokratikus és egyetemes értékek jelentik – állítja Blank, Schmidt és Wesle –, a hozzátartozó nemzetkép is toleránsabb és befogadóbb, és az állami, nemzeti és politikai autoritásokhoz valamint a nemzethez és annak történelméhez való viszonya is kritikusabb.

Bármennyire erős is az áthallás, nem célszerű a hazafiságot csupán a politikai, azaz az állampolgárság elvén szerveződő, a nacionalizmust pedig kizárólagosan a kultúr-, azaz kulturális és etnikai alapon szerveződő nemzet fogalmaira vonatkoztatni. Mindkét magatartásminta egy erős nemzeti identitásból fakadó érzelm eredménye, különbségük törekvéseikben és a másikhöz

való viszonyban rejlik. A patriotizmus középpontjában a haza szeretete, védelme és az érte végzett szolgálat áll, nem pedig a másokkal szemben érzett szuperioritás és társadalmi kirekesztés.

Daniel Bar-Tal és Ervin Staub szintén osztja azt a nézetet, miszerint a nacionalizmus a csoport kulturális és etnikai alapon való tisztaságát hangsúlyozza, legfőbb törekvései között pedig a nemzetállam létrehozása, illetve a nemzet hatalmának megszilárdítása és növelése szerepel.¹⁸ Az általuk szerkesztett „*Patriotism in the Lives of Individuals and Nations*” című kötetben több szerző is elfogadja és használja azt a megkülönböztetést, amely a hazafiságot két csoportra, ún. negatív és pozitív, avagy *vak* és *konstruktív* hazafiságra osztja fel. Míg az előbbi a nemzet vagy állam tevékenységét feltétel nélkül elfogadja és támogatja, tekintet nélkül arra, hogy annak politikája mennyiben kirekesztő vagy totalitárius, addig az utóbbi a nemzet érdekeit és az alapvető emberi értékeket szem előtt tartva kritikus magatartással fordul az autoritások felé.¹⁹ Ez a megkülönböztetés több szempontból sem tekinthető helytállónak. Az ilyen jellegű pozitív-negatív felosztás önmagában hordoz egy, a kutató által képviselt értékrendet, melyben az állammal szemben gyakorolt kritikus magatartás jelenik meg a hazafiság elfogadható mintájaként, az azzal ellentétes álláspont pedig dekonstruktívként értelmeződik. Ez a felosztás azonban csupán a hazafiság autoritással való viszonyát mutatja meg, nem pedig annak erkölcsi értékét. Arról nem is beszélve, hogy egyes esetekben – így Oroszországban is – maga az állam az, aki a hazafiság fogalmát kisajátítja és monopolizálja saját eszközein, a médián és az oktatáson keresztül.²⁰

Az univerzális értékek birtoklása mint a hazafiság egyik kritériuma Blank, Schmidt és Wesle érvelésében is tetten érhető, s több tanulmány is osztja ezt a nézetet. A konstruktív patriotizmus fogalma és ez a megkülönböztetés azért is problematikus, mert középpontjában ún. alapvető emberi értékek állnak, melyek valójában a nyugati, demokratikus államok értékeit jelentik. Felmerülhetnek azonban azok a kérdések is, hogy a javarészt Nyugaton szocializálódott kutatók miért tekintik egyetemesnek saját kultúrájuk normarendszerét, vagy hogy beszélhetünk-e egyáltalán univerzális, alapvető emberi értékekről olyan társadalomtudományi kutatásokban, amelyek különböző értékrendek mentén kialakuló csoportok és kultúrák vizsgálatára fókuszálnak.²¹

Jelen tanulmányban a hazafiság értelmezése Losonczy Anna definícióját követi, amely szerint „a hazafiság érzelmektől fűtött közös kötődés és érdekközösség-struktúra, amely a

köznyelvben, a köznapi gondolkodásmódban, az elbeszélés, a zene, a költészet nyelvében, az ikonográfiában és bizonyos természeti (például a táj) vagy kulturális (étel, szokások stb.) elemek, valamint történelmi vagy más hagyományokhoz kötődő események koronként változó jelképes és rituális felhasználásában a kölcsönös megkülönböztetés és felismerés jeleként kulturális formát ölt.”²² Ez a meghatározás kellően széles teret nyújt a kultúránként változó patriotizmus értelmezésére, s nem sajátítja ki annak fogalmát sem az autoritások, sem pedig az azokhoz kapcsolódó vagy azok alá tartozó csoportok számára. Nem köti kizárólagosan a nemzet sem kulturális sem politikai fogalmához, de nem is zárja ki azokkal való kapcsolatát. Éppen ezért Losonczy definíciója lehetőséget nyújt az oroszországi hazafiság és nemzet konstruktív viszonyának és politikai kontrolljának értelmezésére, amelyben az állam a nemzet egészét érintő Nagy Honvédő Háború emlékét használja fel elsődleges forrásul a hazafias értékrend és egyben egy egységes nemzetkép kialakítására is.

A hazafiság dicső múltja

A háborúk szerepe a hazafias nevelésben

„A múlt a hazafiak számára pedagógiai példák tárházává, illetve territoriális és politikai igényeik legitimizálására alkalmas területté vált. De mindenek felett hozzájárult a nemzeti közösség kohéziójához, és mint az egyesült nemzet történelmi létezésébe vetett hit segítette felülkerekedni a társadalmi és kulturális konfliktusokon, amelyek megoszthatják a nemzetet a jelenben” – írja Avner Ben-Amos tanulmányában, melyben Németország és Franciaország példáján keresztül világítja meg a patriotizmus, történelem és emlékezet kapcsolatát.²³ Eszerint a nemzeti múltból felmutatott történelmi példa forrásul szolgál a nemzeti hazafiság körvonalazására, és a nemzeti összetartozás érzetének kialakítására.

A Szovjetunió szétesése után átalakuló oroszországi állam számára elengedhetetlennek bizonyult a történelem és a szovjet múlt újraértelmezése, melyet a posztoszocialista államok többségével ellentétben Oroszország nem elfelejteni és kitörölni, hanem integrálni kívánt a történelem egészébe, ezáltal pedig történelmi kontinuitást teremteni az egymást követő birodalmak és államok között. A Nagy Honvédő Háború emlékezete mintegy szovjet örökségként a dicső múlt²⁴ és a nemzetépítés szerves része maradt, hiszen „a háború során elszenvedett események

minden egyes ember életére hatottak, ez pedig a megváltás és összetartozás kollektív tudatában egyesítette őket.”²⁵ A *fasiszta*²⁶ Németország felett aratott győzelem és a Haza megvédése erkölcsi fölényrel ruházott fel minden honvédőt, így az oroszországi patriotizmus megtestesítője is a Nagy Honvédő Háborúban harcolt katona lett.²⁷

A Nagy Honvédő Háború emlékezete nem csupán a nemzetépítés, de azzal karöltve a putyini kultuszépítés eszközévé is vált. Elizabeth A. Wood öt pontban határozta meg, milyen tevékenységeken keresztül próbál Vlagyimir Putyin kapcsolódni a háború emlékezetéhez, és azonosítani magát annak értékeivel. Mindezek a pontok: (1) veteránokkal szervezett találkozók, (2) családjának a leningrádi blokád alatt elszenvedett története, (3) háborús emlékművek látogatása, (4) a május 9-i, Győzelem napi parádékon való részvétel, (5) katonai nevelésre épülő lányiskola alapítása.²⁸

Az öt pont mindegyike visszaköszön az állampolgári-hazafias nevelésben is. A veteránokkal szervezett találkozók végigkísérik az 1945 utáni Szovjetunió pedagógiai hagyományait, melyek az unió szétesésével sem értek véget. Az ún. bátorság órái (*uroki muzsesztva*²⁹) biztosítanak lehetőséget arra, hogy a veteránok megoszthassák tapasztalataikat az iskolás korú gyerekekkel, s elbeszélgethessenek velük a bátorság és hazafiság kérdéseiről a háború kontextusában. A bátorság óráin a diákok saját, háborúban harcolt családtagjaik életrajzával is megismerkednek, így a putyini család-történettel párhuzamosan a tanulók is megkonstruálják személyes kapcsolódásukat a háború emlékezetéhez. A háborús család-történetek kollektív emlékezetbe való beemelése valójában egy olyan társadalmi gyakorlat, amelyet maga a társadalom spontán is alkalmaz, de a szovjet és a jelenkori politika is tudatosan felhasznál nemzetépítési stratégiájában. A háborús emlékművek látogatása és a Győzelem napi parádé kötelezőnek számít minden iskolában, így azokon minden diák kivétel nélkül részt vesz. Végül pedig a katonai iskolák anyagi és szakmai támogatása szintén számtalan feladattal látja el az „Oroszországi Föderáció állampolgárainak hazafias nevelése” program kivitelezőit.

A program fentebb már említett háborús emlékezettel kapcsolatos munkáját javarészt ezek a tevékenységek teszik ki. A Nagy Honvédő Háború emlékezete azonban nem egyszerűen témája a program rendezvényeinek. Az ötéves programok mindegyike a háború jubileumában csúcsosodik ki: az első a 60, a második a 65, a harmadik pedig a 70 éves évfordulóban. Az ötéves periódusok gyakorlatilag előkészítik és felvezetik a soron következő jubileum nagyszabású ünneplését, amely előkészítés egyaránt jelenthet szervezői háttérmunkát, de iskolai

emlékműsorok versenyéinek selejtezőit is. A háború emlékezete így folyamatos periodizálást és keretet ad a programnak és a hazafias nevelés ideológiai hátterének is.

Noha a Nagy Honvédő Háború számít a nemzeti történelem csúcspontjának, a többi háború is megjelenik a patrióta nevelés diskurzusában. A napóleoni hadsereg ellen indított 1812-es hadjárat szintén honvédő háborúként aposztrofálódik az oroszországi történelemben. 2012-ben, a háború 200. évfordulóján egy teljes tematikus évet szenteltek emlékezetének, amely során kulturális rendezvényeket, ismeretterjesztő órákat és versenyeket szerveztek a diákság számára, a média és sajtó pedig a témában releváns műsorokkal és cikkekkel adózott a honvédők emlékének. A szovjet-afgán háború, a kaukázusi konfliktusok vagy olyan csaták, mint az 1938-as Haszantavi ütközet szintén részét képezik a hazafias neveléshez kapcsolódó megemlékezéseknek,³⁰ az ott elesettek hősként állítanak követendő példát a tanulók elé, a frontról hazatért katonák pedig a veteránok sorába beállva adják át tudásukat a felnövekvő nemzedékeknek. Végül pedig az is említésre méltónak számít, hogy a programok költségvetésének egy jelentős részét a Védelmi Minisztérium és a Roszvojencentr, azaz az Oroszországi Állami Katonai Történeti-Kulturális Központ felügyeli, vagyis olyan szervek, melyek többek között a katonai életre való nevelésért felelősek.

Következésképpen a háborúban tanúsított hősiesség és a harcra való felkészültség nem egyszerűen velejárója az oroszországi hazafiságnak, de annak tulajdonképpen a kvintesszenciája. A hőskultusznak és a veteránok munkájának fényében a háborús „hősiesség egy átadási folyamat tárgyaként jelenik meg, olyan értékként, melyet elsajátításán és gyakorlásán keresztül lehet megőrizni. Az átadási lánc elején azok a katonák állnak, akik tettekkel bizonyították hősiességüket, a végén pedig azok a felnövekvő generációk, akik ennek az értéknek örökösei, ezáltal leendő fenntartói és őrzői.”³¹ Ezáltal a háborús hősiesség hagyományként, méghozzá oroszországi hagyományként értelmeződik, ami a hazafi és a jó állampolgár legfontosabb jellemvonásának számít.

A mindent felölelő érték

A hazafiság fogalma Oroszországban

Az „Oroszországi Föderáció állampolgárainak hazafias nevelése” program honlapján egyértelmű definíciót találunk az oroszországi hazafiság jelentéséről, vagy legalábbis arról, amit a kormány annak tekint:

A hazafiság [*patriotizym*] a Haza [*Rogyina*] iránt érzett szeretet, a Hazához [*Otyecsesztvo*] való hűség, a Haza érdekeinek szolgálatára való törekvés és annak védelmét - akár az önfeláldozásig is válláló – tettekészség.

Egyéni szinten a hazafiság az ember legfontosabb állandó jellemvonása, amely mind világlátásában, mind pedig erkölcsi eszméiben és viselkedési normáiban tetten érhető.

Makroszinten a hazafiság a közösségi tudat jelentős részét képezi, mely érezhető a közhangulatban, a közfelfogásban, a közmegebecsülésben, a néphez [*narod*], annak életmódjához, történelméhez, kultúrájához, államához és alapvető értékrendszeréhez való viszonyulásban.

A hazafiság megmutatkozik az emberi tevékenységben és a tettekben. A 'kis Haza' [*malaja Rogyina*] szeretetéből fakadó hazafias érzelmek az érettség felé vezető út számos szakaszán végighaladva felemelkednek egészen a összállami [*obszsegoszudarsztvennij*] hazafias öntudatig, a Haza [*Otyecsesztvo*] tudatos szeretetéig. A hazafiság mindig reális, valódi dolgokra irányul. A hazafiság gyakorlati része képes a kezdeti érzelmeket a Hazáért [*Otyecsesztvo*] és az államért véghezvitt tettekké formálni.

A hazafiság az állam életképességének erkölcsi alapját, a társadalmi fejlődés fontos belső mozgósítható erőforrását, aktív állampolgári identitást és a Haza [*Otyecsesztvo*] önzetlen szolgálatára való készséget jelent. A hazafiság mint társadalmi jelenség megszilárdítja bármely nemzet és állam fennmaradásának és fejlődésének alapjait.

A hazafiságban harmonikusan párosulnak a legjobb nemzeti hagyományok a Haza [*Otyecsesztvo*] szolgálatához való hűséggel. A hazafiság elválaszthatatlan része az internacionalizmusnak, ellenben a nacionalizmus, a szeparatizmus és a kozmopolitizmus idegen tőle.

A hazafiság az állampolgárok társadalmi magatartásának és önmegvalósításának olyan sajátos irányultsága, melynek fő kritériumai a Haza szeretete és szolgálata, Oroszország szuverenitásának és integritásának megőrzése, nemzeti biztonság, biztos fejlődés, kötelesség és felelősség, vagyis olyan kritériumok, melyek feltételezik a közösség és az állam elsőbbségét az egyéni érdekekkel és törekvésekkel szemben, s melyek az emberi élet és tevékenység legfőbb céljaként jelenik meg az egyén, valamint minden társadalmi csoport és réteg számára.

A hazafiság tudatosan és önként vállalt állampolgári magatartás, amelyben a közösség és állam elsőbbsége nem korlátozza, hanem ösztönzi és szolgálja a személyes szabadság és az állampolgári közösség fejlődését. A hazafiságnak ez az alapvető jelentése és koncepciója iránymutató az állampolgári viselkedés megvalósításában és formálásában egyaránt.

A hazafiság az oroszországi nemzeti karakter egyik legkiemelkedőbb vonása, melynek megvannak a maga sajátosságai. Mindenekelőtt az orosz hazafiság eszméjének humanista irányultsága; vallási tolerancia; egyetemesség és törvény iránti engedelmesség; egységesség, mint az orosz emberben állandóan jelen lévő hajlam és igény a közösségi életre; a haza természeti kincseinek különleges szeretete.³²

A megfogalmazás a hazafiságot „az állampolgári társadalmi magatartás és önmegvalósítás sajátos irányultságának” illetve „tudatosan és önként vállalt állampolgári magatartásnak” tekinti. Ebben az értelmezésben a hazafiság az állampolgári magatartás egy módja, ez esetben pedig az egyetlen elfogadható. A programtervezetek és a módszertani írások legtöbbször szinonimaként használja a két kifejezést, ugyanakkor megkülönböztetésükre is találunk példát:

kiadványok némelyike kifejezetten a katonai-hazafias nevelés (*vojenno-patriotycseszkoje vozpitanijje*) módszereire és szükségességére reflektál:

A világ mindig is agresszív hely volt és az is marad, így nem érthetünk egyet egyes hamis reformerek félreérthetetlen buzdításával azok számára, akik elkerülnék a Haza védelmének kötelességét és a hadseregben tett katonai szolgálatot, mindezt ravaszul a magukat vélhetően szabadgondolkodónak vagy pacifistának valló fiatalok magabiztosságának egy formájaként beállítva (A NATO országokban ez sohasem volt támogatott, és soha nem is lesz, amennyiben saját fiataljaik és államaik érdekeit figyelembe veszik.)³⁵

Ahogy már fentebb is tárgyaltam, mindehhez a Nagy Honvédő Háború és további háborúk emlékezete biztosít ideológiai hátteret, amelyben a háborús hősiesség oroszországi hagyományként értelmeződik. Ez a hazafiság képéhez tartozó háborús hősiesség pedig egy sajátos katonai-militarista attitűdre enged következtetni, mely az oroszországi patriotizmus lényegét adja.

A Haza szolgálata azonban más módokon is megnyilvánulhat. Mint az olvasható a bevezetés indító idézetében, „sokakban elveszett az internacionalizmus eredeti jelentése” Oroszországban. Ehhez a fogalomhoz kapcsolható minden olyan kifejezés, mint a népek barátsága, a szláv népek barátsága, a multietnicitás mint érték, etnikai és vallási tolerancia vagy türelem. Azonban a fogalom marxista-leninista értelmezése, melyben a hangsúly a világ proletárjainak szolidaritására került, mára már elhalványult, az osztályelmélet helyét pedig az etnikumokban és nemzet(ek)ben való gondolkodás vette át.³⁶ A modern értelemben vett internacionalizmus a nemzetköziséget, különböző nemzetek és etnikumok egyazon ügyért való összefogását és békés együttélését jelenti a mai Oroszországban. Ezek az értékek lépten-nyomon előkerülnek a programtervezetekben, tanulmányokban és módszertani kiadványokban, céljuk pedig egyé gyúrni Oroszország soknemzetiségű nemzetét, s az abból fakadó ellentéteket és feszültségeket megszüntetni. Ebből kifolyólag – és ahogy a hazafiságot definiáló idézetben is olvasható –, az oroszországi hazafiság markánsan elhatárolódik a nacionalizmustól és a szeparatizmustól, de a kozmopolitanizmus is idegen tőle, hiszen az a Hazához való kötődés hiányával azonosítható.³⁷

Mindezek az értékek, a Haza feltétel nélküli szeretete és védelme, az állam és a törvény tisztelete, a hősiesség illetve az internacionalizmus és tolerancia a patriotizmus mindent felölelő fogalmában egyesülnek. Az értékek füzére egyrészt képes igazodni az állam és nemzet aktuális érdekeihez, másrészt lehetőséget nyújt arra, hogy mindig az éppen legkívánatosabb érték

kerüljön kidomborításra. Így a patriotizmus olyan ideológiai készlet is egyben, amely bármikor alkalmazható politikai célok kiszolgálására és legitimálására egyaránt.

Összegzés

Tanulmányomban az „Oroszországi Föderáció állampolgárainak hazafias nevelése” című állami program elemzésén keresztül a hazafiság politikai fogalmát, illetve az oktatás és pedagógia nemzetépítésben betöltött szerepét kívántam megvilágítani. A fentebb kifejtettek alapján elmondható, hogy az állami autoritások által körvonalazott fogalom egyfelől lehetővé tesz egy olyan nemzetépítést, amely – Pál Kolstø definíciójára hivatkozva – biztosítja a soknemzetiségű lakosság egységének érzetét, és a közös értékekhez, valamint ugyanazon állami intézményekhez és szimbólumokhoz való lojalitást. Másfelől elhinti a militarista gondolkodásmód csíráit, és egyben legitimálja a fiatalokra váró kötelező sorkatonaság intézményét is.

Következésképpen az oroszországi hazafiság fogalma olyan politikailag kontrollált értékrendre épülő, állampolgári érdekközösség-struktúrának tekinthető – Losonczy Anna szavaival élve –, amely békeidőkben az internacionalizmus, a toleráns együttélés és együttműködés, háborús időkben pedig a háborús hősiesség hagyományában ölt kulturális formát. Ez a hazafias magatartásminta magába foglalja az állampolgári szellemiség, az államhoz való hűség és politikai lojalitás, az azzal szembeni tisztelet és engedelmesség, azaz az állami apparátus megkérdőjelezhetetlenségének tartalmait is. Jó állampolgárnak és hazafinak lenni pedig annyi, mint azonosulni az állam, pontosabban a kormány érdekeivel, és azokat hűen szolgálni békés és háborús időkben egyaránt. Ebben a kontextusban a Haza is az a politikai terület, amit az állam annak tekint: ami fennhatósága alá tartozik, vagy amelyet hatalma alá kíván vonni.

Az állampolgári-hazafias nevelés célja, hogy mindezeket a gondolatokat és ideológiákat hatékonyan közvetítse a lakosság, elsősorban a fiatalok számára, hogy Oroszország egysége, hatalma és jövője maradéktalanul biztosítva legyen.

¹ Posztanovlenyije Pravitelysztva RF ot 16 febralja 2001 g. N 122 “O goszudarsztvennoj programme ‘Patriotyicseszkoje voszpityanyije grazsdan Rosszijszkoj Fegyercsiina 2001-2005 godü””, <http://zakonbase.ru/content/base/42139>, (letöltés ideje: 2014.07.24)

² <http://gospatriotprogramma.ru/the-concept-of-patriotic-education-is-the-basis-of-the-state-program-/the-concept-of-patriotic-education-of-citizens-of-the-russian-federation.php/the-concept-of-patriotic-education-is-the-basis-of-the-state-program/>, (letöltés ideje: 2014.07.29)

³ A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt által nyújtott személyi támogatással valósult meg. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

A kutatás szakmailag kapcsolódik az OTKA 57093 számú "Szimbolikus tájak és etnikus kapcsolatok az posztszovjet Oroszországban" című projekthez.

⁴ Összoroszországi lakosságösszeírás 2010.

http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm, (letöltés ideje: 2014. 07.23)

⁵ KUZIO, Taras: ‘Nationalizing States’ or Nation-Building? A Critical Review of the Theoretical Literature and Empirical Evidence, *Nations and Nationalism*, 2001:7/2: 135-154. p., 147

⁶ KOLSTØ, Pål: *Political Construction Sites: Nation-Building in Russia and the Post-Soviet States*, Westview Press, Boulder, Colo., 2000: 246.p.

⁷ PUTYIN, Vlagyimir: Rosszija na rubezse tuszjacseletyj, *Nyezaviszimaja gazeta* 1999.12.30, <http://vladimir-putin.net/d4/frame31.htm#rus> (letöltés ideje: 2014. 07.23)

⁸ Vö: KOLSTØ, Pål: Nation-Building in Russia: A Value-Oriented Strategy, In: KOLSTØ, Pål – BLAKKISRUUD, Helge (eds.): *Nation-Building and Common Values in Russia*, Rowman&Littlefield Publishers, Inc., New York-Toronto-Oxford, 2004: 1-29

⁹ Uo.

¹⁰ A programtervezetek elérhetőek a program hivatalos honlapján: <http://gospatriotprogramma.ru/index.php>, valamint <http://zakonbase.ru/oldalon>.

¹¹ Az Orosz Pravoszláv Egyház minimális szerepvállalása a programban az állam- és nemzetépítés más aspektusairól is árulkodik, azonban ebben a tanulmányban nincs módom ezeket részletesebben kifejteni.

¹² A központ honlapja az alábbi linken érhető el: <http://www.rosvoencentr-rf.ru/>, (letöltés ideje: 2014.07.26)

¹³ A háborús sport széles értelemben vett kategóriájába minden küzdősport beletartozik, szűkebb értelemben pedig a légi, szárazföldi és tengeri terepekre szervezett háborús öttusákat és triatlonokat sorolják ebbe a sportágba. A légi versenyeken repülési készségeket mérnek elsősorban, amely kiegészül úszással, vívással, kosárlabda-tesztel és akadályversennyel. A szárazföldi változat során több kombináció is létezik, melyeket az úszás, a vívás, a kosárlabda-teszt, az akadályverseny, a lövészet különböző fajtái, a gránátdobás és a versenyfutás sportágaiból válogatva állítanak össze. Végül a háborús tengeri változat öt túsáját az akadályverseny, a túlélési verseny, az úszás, a tengeri gyakorlat és a kételtű-jármű verseny alkotják. Forrás: minisport.gov.ru/sport/podgotovka/Pravila_VoenPriklSport_150411.doc, (letöltés ideje: 2014.08.11)

¹⁴ GOLUNOV, Szergej: Patriotic Upbringing in Russia – Can it Produce Good Citizens?, In: *PONARS Eurasia*, 2011:161, http://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/ponars/pepm_161.pdf, (letöltés ideje: 2014.07.26)

¹⁵ Színes forradalmaknak nevezik gyűjtőnéven a grúz “rózsás forradalmat” (2003), az ukrán “narancsos forradalmat” (2004) és a kirgiz “tulipános forradalmat” (2005), melyek célja a korábbi antidemokratikus és oroszbarát rezsimok megdöntése volt.

¹⁶ LOSONCZY Anna: Himnusz és Szózat vagy a sorsközösség rituáléi, *MozgóVilág* 2000: 26/12, <<http://epa.oszk.hu/01300/01326/00012/dec7.htm>> (letöltve: 2014.07.22)

¹⁷ BLANK, Thomas – SCHMIDT, Peter – WESTLE, Bettina: Patriotism – A Contradiction, a Possibility or an Empirical Reality?, Paper to be presented at the ECPR Joint Sessions of Workshops, ECPR Workshop 26: National Identity in Europe. 6-11 April, 2001, Grenoble (France) <<http://www.staff.uni-giessen.de/~g31070/statistik2/patriotism.pdf>> (letöltve: 2014.07.22)

¹⁸ BAR-TAL, Daniel AND STAUB, Ervin: Introduction: Patriotism: Its Scope and Meaning. In: Uő: *Patriotism in the Lives of Individuals and Nations*, Nelson-Hall Publishers, Chicago, 1996: 1-21: 5. p.

¹⁹ Vö: STAUB, Ervin: Blind versus Constructive Patriotism: Moving from Embeddedness in the Group to Critical Loyalty and Action, In: Bar-Tal and Staub (eds.): i.m.: 213-229; SCHATZ, Robert T. AND STAUB, Ervin: Manifestations of Blind and Constructive Patriotism: Personality Correlates and Individual-Group Relations, In: BAR-TAL AND STAUB (eds.): i. m.: 229-246

²⁰ Vö: BAR-TAL, Daniel: The Monopolization of Patriotism In: BAR-TAL AND STAUB (eds.): i.m.: 246-271

---

²¹ A kérdésről lásd bővebben: DAUTHERIBES, Therse M. – KERNES, Jerry L. – KINNIER, Richard T.: A Short List of Universal Moral Values, *Counseling and Values*. 45 (2000): October: 4-16. p.; DONELLY, Jack: The Relative Universality of Human Rights, *Human Rights Quarterly* 29 (2007): 2: 281-306. p.

²² LOSONCZY: i.m.

²³ BEN-AMOS, Avner: The Uses of the Past: Patriotism Between History and Memory, In: BAR-TAL AND STAUB (eds.): i. m.: 129-147: 144. p.

²⁴ Vö.: FOREST, Benjamin – JOHNSON, Juliet: Unraveling the Threads of History: Soviet-Era Monuments and Post-Soviet National Identity on Moscow, *Annals of the Association of American Geographers*. 92 (2002): 3: 524-547. p.

²⁵ WOOD, Elizabeth A.: Performing Memory: Vladimir Putin and World War in Russia, *The Soviet and Post-Soviet Review* 38 (2011): 2: 172-200: 175. p.

²⁶ A hitleri Németország az oroszországi történetírói diskurzusban és a mindennapi nyelvhasználatban egyaránt fasiszta, nem pedig nemzetszocialista hatalomként aposztrofálódik.

²⁷ MÁCSAI Boglárka: A Kis Haza. Iskolamúzeumok Baskortosztánban. In: BÖHM Gábor – FEDELES Tamás: *Mesterek és Tanítványok. Tanulmányok a bölcsészettudomány területéről*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs: 2014: 35-54.: 50. p.

²⁸ WOOD, Elizabeth A.: i. m.

²⁹ A 'muzsesztvo' orosz szó egyaránt jelent bátorságot és férfiaságot is, mely rámutat a vizsgált témakör gender aspektusaira is. Bővebben erről ld: MÁCSAI Boglárka: Politics of Treasure Chests – Patriotism and Gender in School-Museums in Bashkortostan, *Kaleidoscope Journal of History of Culture, Science and Medicine*, 4 (2013): 7: 84-98. p., <http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=cikk&cikkid=156>, (letöltés ideje: 2014.07.28)

³⁰ Ebben a sorban az I. világháború emlékezete mindezidáig marginálisnak tekinthető, ám a háború 100 éves évfordulóján újabb politikai értelmezések jelentek meg, illetve az emlékezetben betöltött szerepe is fajsúlyosabb lett. Vö: <http://kremlin.ru/news/46385>, (letöltés ideje: 2014.08.03)

³¹ MÁCSAI Boglárka: Civil vallás a posztsovjet Oroszországban, In: LANDGRAF Ildikó – NAGY Zoltán (szerk.): *Az elkerülhetetlen. Vallásantropológiai tanulmányok Vargyas Gábor tiszteletére*. L'Harmattan: Budapest, 2012: 209-243: 217. p.

³² <http://gospatriotprogramma.ru/the-concept-of-patriotic-education-is-the-basis-of-the-state-program-/the-concept-of-patriotic-education-of-citizens-of-the-russian-federation.php/the-concept-of-patriotic-education-is-the-basis-of-the-state-program/>, (letöltés ideje: 2014.07.29.)

³³ SAVOTYINA, Natalja: Grazsdanskoje voszpitanijje: tragycii i szovremennüje trebovanyija, *Pedagogika*, 2002: 4: 39-44: 40. p

³⁴ OVCSINNYIKOVA, Natalja – ULJANOVA, Nyina: Problemü patriotyicseszkoje voszpitanijja szelskih skolnyikov, *Pedagogika*, 2009: 5: 52-56: 52. p.

³⁵ PJATYIKOP, Alekszandr – SAMARDIN, Valerij: Vospitanijje patriota, *Pedagogika*, 2000: 4: 34-37: 34. p.

³⁶ Továbbá az internacionalizmus eszméje megfelelő ideológiai alappal szolgálhat az oroszországi külpolitika eurázsianista irányaihoz is.

³⁷ Fontos megjegyezni, hogy az oroszországi, *rosszjiskij* kép mögött az orosz nacionalizmus "oroszországosított" változata is megbújik. Az Orosz Pravoszláv Egyház szerepvállalása, a militarista hagyományok, az állam által preferált kulturális kifejezés- és ábrázolási módok stb. mindenekelőtt az orosz (értsd: etnikai) kultúra tradícióit követik, a nyelvhasználatról nem is beszélve. E tanulmány célja azonban nem az oroszországiság és a hazafiság fogalmának teljeskörű értelmezése, hanem a hazafias nevelés programján keresztül kommunikált kép elemzése, amely hivatalosan elhatárolódik az orosz nacionalizmus minden formájától.